Війна 2014 року: спроба системного аналізу

Автор:
Володимир Василенко

Збройна агресія Росії проти України стала результатом не лише політики очолюваних Владіміром Путіним кремлівських імпершовіністів, а й стратегічних прорахунків та безвідповідальності нашої владної еліти протягом усіх років незалежності.

Згідно з Конституцією та законами України питання національної безпеки належить до сфери відповідальності насамперед президента, проте вони не були предметом належної уваги жодного з очільників держави. Понад те, кожен із них доклався до нищення української армії. У часи Леоніда Кучми було ліквідовано створену в 1991 році Національну гвардію, яка бачилася багатофункціональним боєздатним військовим формуванням, укомплектованим патріотично налаштованими і досвідченими офіцерами, що є ядром модерних Збройних сил України. Натомість Кучма віддав перевагу формуванню ЗСУ способом скорочення гігантського уламка радянської армії на території нашої країни. Зменшувалося фінансування ЗС, що унеможливлювало їх оснащення сучасною військовою технікою та озброєнням. За президентства Віктора Ющенка при відкритих виявах ворожнечі з боку РФ недофінансування Збройних сил України стало злочинним. Воно завершилося руйнацією всього сектору національної безпеки за часів Віктора Януковича. Деградація армії і флоту, зовнішньої розвідки та контррозвідки, Служби безпеки, Ради національної безпеки та оборони відбувалася не без участі російських спецслужб та їхніх агентів, інфільтрованих у структури державного управління всіх рівнів.

Найвище політичне і військове керівництво держави роками безвідповідально тішилось ілюзією стратегічного партнерства з Росією, натомість Кремль цілеспрямовано реалізував курс на знищення України. Умовно кажучи, він мав два плани: план «А», який передбачав поступове і мирне знищення нашої держави, і план «Б» – одноразове силове її упокорення. Перший полягав у здійсненні гуманітарної агресії та застосуванні не збройної, а «м'якої» сили з метою руйнації української ідентичності, яка є системоутворюючим чинником національної держави. Усвідомивши нездійсненність імперської мрії про відродження «Единой Великой России», доки існуватиме українська Україна, російський владний політикум вирішив, що засобом створення «України без українців» має стати не війна і (або) геноцидне винищення української нації, а гуманітарна агресія. РФ реалізує її одночасно за кількома напрямками, інспіруючи та підтримуючи ведення інформаційно-пропагандистської, мовно-культурної, історіософської та конфесійної війн. Співучасником гуманітарної агресії проти України став режим Януковича, який під контролем російських спецслужб проводив антиукраїнську гуманітарну політику. Інакше кажучи, йшлося про масштабну і системну спецоперацію, покликану ліквідувати основоположні й конституційно визначені основи національної державності України та перетворити її на зденаціоналізовану і безправну частину «Русского міра». Гуманітарна агресія могла досягти успіху лише у разі, якби Україна перебувала в силовому полі Росії. Саме тому керівництво Росії домоглося від Януковича визнання статусу України як позаблокової держави та відмови від підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

Крах режиму Януковича, рішучість нової української влади відновити курс України на євроінтеграцію, ймовірність її приєднання в майбутньому до ЄС та НАТО спонукали РФ перейти до плану «Б».

Проте Москва, знаючи про незадовільний стан української армії, явно недооцінила потяг українського суспільства до волі, його готовність і спроможність чинити спротив. На жаль, у початковій фазі агресії наше найвище державне політичне і військове керівництво не спромоглося організувати негайну відсіч, що призвело до відторгнення Криму, втрати контролю над деякими ділянками українсько-російського кордону та проникнення в Донецьку й Луганську області російських найманців, диверсійно-розвідувальних груп і регулярних військових формувань.

Завдяки відданості й героїзму особового складу Збройних сил України, підрозділів сформованої у складі МВС Національної гвардії та добровольчих батальйонів значні території Донеччини та Луганщини, окуповані агресором, було звільнено. Однак війна затяглась у часі не в останню чергу через небажання президента Петра Порошенка запровадити воєнний стан і мобілізувати для відбиття ворога весь потенціал держави і суспільства.

Сьогодні владна еліта й українське суспільство повинні усвідомити, що Росія веде проти України тотальну війну. Її кінцевою метою є не відторгнення частини території і не позбавлення нашої країни права цивілізаційного вибору, а знищення українства як явища й української державності як такої. Тому неодмінними пунктами порядку денного в гарантуванні національної безпеки України мають стати: 1) відновлення сектору безпеки; 2) розробка і здійснення україноцентричної гуманітарної політики як засобу відсічі гуманітарній агресії Росії; 3) запровадження програм європейської та євроатлантичної інтеграції з метою набуття Україною повноправного членства в ЄС і НАТО; 4) формування консолідованої офіційної правової позиції щодо протидії збройній агресії РФ та ліквідації її наслідків.

Пропонована надалі стаття є спробою системного аналізу проблем, що постали перед Україною у зв'язку зі збройною агресією РФ.

Російсько-українська війна 2014 року:

причини, перебіг та політико-правові оцінки

1. Причина, характер і мета агресивної війни Росії проти України
1.1. Генеза і природа війни Росії проти України 28
1.2. Мета агресора: проголошена і прихована 30
2. Агресія Росії проти України: її воєнний та дипломатичний виміри 31
2.1. Первинна ознака збройної агресії Росії проти України 31
2.2. Перебіг агресії та її юридичне визначення 31
2.3. Силова дипломатія агресора 32
2.4. Як протистояти агресії. Помилки українського керівництва 34
3. Світ у протистоянні російській агресії 37
3.1. Фальшивість спроб виправдати російську збройну агресію 37
3.2. Ставлення світового співтовариства до російської агресії 37
4. Реалізація міжнародно-правової відповідальності Росії Помилки українського керівництва 38
4.1. Юридичні підстави міжнародно-правової відповідальності Росії 38
4.2. Режим міжнародно-правової відповідальності за агресію 38
4.3. Воєнні злочини та злочини проти людяності: обставини, що обтяжують міжнародно-правову відповідальність Росії 39
4.4. Дії українського керівництва, необхідні для початку процесу реалізації міжнародної відповідальності Росії за агресію 39

1. Причина, характер і мета агресивної війни Росії проти України

1.1. ГЕНЕЗА І ПРИРОДА ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Збройний напад РФ на Україну став несподіваним як для українського політикуму і громадськості, так і для міжнародної спільноти. Однак об'єктивно війна була зумовлена імперативами української політики Росії.

Видатний воєнний теоретик Карл фон Клаузевіц у своїй класичній праці «Про війну» (1832–1834 роки), фундаментальні постулати якої актуальні й нині, писав: «Війна є продовженням політики іншими засобами». Так, свого часу, в грудні 1917-го, українська політика керованого Лєніним уряду радянської Росії призвела до оголошення війни Українській Народній Республіці. Наслідком тієї війни, яка завершилася восени 1920 року, стало силове запровадження в Україні комуністичного режиму та включення її до складу СРСР. Відтоді будь-які форми українського національно-визвольного руху – чи то вимоги культурної автономії, чи то збройна боротьба УПА – радянська Росія рішуче придушувала, а його учасників жорстоко карала.

У минулому Україна стала рушієм трансформації Московського царства в імперію та була його потужним духовним, культурним і ресурсним донором. Приєднавши територію України, Московське царство розширило свої межі до кордонів Східної Європи, а згодом проголосило себе імперією, привласнило стародавнє найменування України – Русь – та всю історію України-Русі, зокрема й давньоруську державність. Внаслідок такої особливої ролі нашої країни в історії Росії відновлення незалежної державності України у серпні 1991 року стало викликом російській імперській свідомості і психологічно травмує сучасних російських імпершовіністів.

Відродження незалежності України неминуче пов'язане з відновленням її національної пам'яті та окремішньої національної історії і відповідно робить історію Росії урізаною, руйнує міф про тисячолітню державність, європейську ідентичність та нібито споконвічну і природну належність останньої до європейського цивілізаційного простору. Тому російські імпершовіністи розуміють, що без повернення України (з її тери-

торіями, ресурсами та людським потенціалом) у лоно Росії будь-які спроби відновити її імперський статус є безперспективними.

З огляду на це російська політична еліта і пересічні громадяни здебільшого переконані, що:

– росіяни й українці є одним народом, возз'єднання їх в одній державі має завершитися формуванням потужного надетносу та утворенням «Русского міра» з однією церквою, однією мовою та однією культурою;

– Україна є частиною Росії і не повинна існувати окремо від неї;

– Україна винна в дезінтеграції радянської імперії і викликаних цим негараздах Росії;

– незалежна державність України є геополітичною аномалією і становить стратегічну загрозу для Росії;

– Росія без України є геополітично незавершеною і не може відродитись як світова наддержава.

Укорінені в російській ментальності антиукраїнські ідеологеми та реваншистські прагнення визначають зміст зовнішньої політики Росії щодо України та її кінцеву стратегічну мету, яка передбачає тотальне знищення останньої як національної одиниці, суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності. У сформульованій ще в середині 90-х років минулого століття Алєксандром Дуґіним геополітичній доктрині Росії було, зокрема, відверто заявлено: «Суверенитет Украины представляет собой настолько негативное для русской геополитики явление, что, в принципе, легко может спровоцировать вооруженный конфликт... Существование Украины в нынешних границах и с нынешним статусом «суверенного государства» тождественно нанесению чудовищного удара по геополитической безопасности России, равнозначного вторжению на ее территорию. Дальнейшее существование унитарной Украины недопустимо». Цей висновок Дуґіна супроводжується описом сценарію розчленування України.

За фасадом відносин, притаманним цивілізованим зв'язкам між суверенними державами, Росія давно здійснює щодо України спецоперацію, домінуючими в якій є три ключових імперативи:

1) протидія інтеграційній політиці України в західному напрямку, оскільки її членство в НАТО та ЄС роблять саму ідею відродження російської (під машкарою євразійської) неоімперії нездійсненною;

2) викорінення всього українського в межах і поза межами Росії, оскільки лише нищення української ідентичності може стати передумовою створення та запорукою існування такої імперії;

3) постійне підтримання в Україні стану керованого хаосу та провокування сепаратистських рухів, спрямованих на послаблення державних інституцій, розчленування країни та руйнацію її державності.

Реалізацію цих імперативів покладено на спецслужби, дипломатію, а віднедавна й на Збройні сили Росії. Головними методами в їх арсеналі є підривна діяльність агентури та агентів впливу, дезінформація і шантаж, погрози й тиск, підкуп і задіяння у спецопераціях кримінальних елементів, залучення найманців, підрозділів регулярної армії без розпізнавальних знаків тощо.

Важливим фактором, що впливає на зміст, методи і способи здійснення української політики Росії, є особистість президента РФ Владіміра Путіна. Маючи чекістське минуле, він є нерозбірливим у виборі засобів досягнення мети, діє підступно й цинічно, претендує на роль пожиттєвого національного лідера, покликаного історією виконати високу місію відродження Російської імперії, з ледь прихованою зверхністю ставиться до лідерів західних демократій та демонструє параноїдальну ненависть і зневагу до українців та України.

Не випадково з його обранням у 2000 році на посаду президента українська політика Кремля стала жорсткішою, масштабнішою і системнішою. Поряд із протидією курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію РФ стала на шлях розширення гуманітарної агресії проти нашої країни, здійснюваної за допомогою своєї агентури та п'ятої колони в інформаційній, мовній, культурній, історичній та конфесійній царинах. У такий спосіб північний сусід прагнув і прагне зруйнувати українську ідентичність, яка є системоутворюючим складником Української національної держави, та забезпечити «остаточне вирішення українського питання» в контексті традиційних російських імперських прагнень.

Кремлівське керівництво примусило Віктора Януковича, який після обрання президентом України у лютому 2010-го сконцентрував у своїх руках величезні владні повноваження, відмовитися від курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію та здійснювати антиукраїнську гуманітарну політику. Головним на порядку денному воно вважало вже не тимчасове повернення України в лоно Росії, а її повернення назавжди. Досягнення цієї мети мало гарантувати перебування нашої країни у сфері впливу РФ та безперешкодне і системне нищення української ідентичності як на рівні окремої особистості, так і на рівні нації. На практиці це означало перетворення «української України» на «Україну без українців» – зросійщена Україна за визначенням ставала складовою частиною «Русского міра» без жодних шансів зберегти незалежну державність.

ВІДЧУВАЮЧИ ВТРАТУ КОНТРОЛЮ НАД УКРАЇНОЮ, ПУТІН УДАВСЯ ДО ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Проте крах режиму Януковича та усунення його від влади в лютому 2014 року відкрили перспективу припинення руйнівного для державності України знищення її національної ідентичності та відновлення курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Відчуваючи втрату контролю над Україною, Путін удався до збройної агресії, яка не лише стала помстою українцям за Майдан, а й планувалась як засіб швидкого силового упокорення нашої країни раз і назавжди.

У політичній та інформаційній сферах збройний напад Російської Федерації на Україну називають різними термінами. З одного боку, це такі визначення, як «гібридна війна», «неоголошена війна», «дивна війна», «прихована війна», «таємна війна», «спливаюча війна», «нестандартна війна», «нелінійна війна», «напіввійна», «війна керованого хаосу» тощо. Можливо, зазначений підхід є спробою словесно відобразити специфіку розв'язаної Росією війни, яка за методами свого ведення відрізняється від традиційних класичних війн. А можливо, то лише спосіб уникнути використання точного і юридично вивіреного терміна «агресивна війна». Застосування евфемізмів цілком відповідає сумнозвісній don't irritate Russia policy, тобто політиці «не дратувати Росію», на якій схибнулися багато як західних, так і українських політиків та інтелектуалів.

Проте, з другого боку, є також намагання охарактеризувати ситуацію, викликану збройним нападом РФ на Україну, як «внутрішньополітичну кризу», «громадянську війну», «українсько-українську війну». Фактично такі спроби означають заперечення силового загарбання Росією Криму і погляд на воєнні дії на Сході України не як на міжнародний, а як на внутрішній конфлікт, відповідальність за який лягає на український уряд. Яскравим прикладом такого підходу є позиційний документ від 30 червня 2014-го та звіт від 24 липня 2014-го базованої у Нью-Йорку Human Rights Watch. Запропонований цією правозахисною організацією правовий аналіз ситуації, спричиненої збройним нападом РФ на Україну, ґрунтується на вибірковому використанні фактів, має маніпуляційний характер, є упередженим і, по суті, калькує офіційну лінію російського владного істеблішменту, який намагається дезінформувати світове співтовариство для виправдання своєї протиправної поведінки і взагалі заперечити участь Росії в агресії.

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ МАЄ ЩЕ ОДНУ – МЕНШ ПОМІТНУ – МЕТУ, ЯКА ПОЛЯГАЄ В ПЕРЕВІРЦІ ГОТОВНОСТІ Й СПРОМОЖНОСТІ ЗАХІДНИХ ДЕМОКРАТІЙ ПРОТИСТОЯТИ СИЛОВИМ МЕТОДАМ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕВАНШИСТСЬКИХ ТА ЕКСПАНСІОНІСТСЬКИХ ПЛАНІВ РФ

1.2. МЕТА АГРЕСОРА: ПРОГОЛОШЕНА І ПРИХОВАНА

Збройна агресія Росії має більш далекоглядну мету, ніж просто позбавлення України частини її території. Підтвердженням цього є, зокрема, спроба Кремля нав'язати свій руйнівний для української незалежної державності план «мирного» врегулювання та залучити до його реалізації західні держави. Ще 5 березня 2014 року міністр закордонних справ РФ Сєрґєй Лавров під час переговорів із державним секретарем США Джоном Керрі виклав основні елементи цього плану, а саме:

– непідписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС;

– відмова від вступу до НАТО;

– перенесення дати президентських виборів з 25 травня 2014-го на пізніший термін;

– розробка нової української Конституції;

– федералізація України;

– надання російській мові статусу другої державної.

План Лаврова – це програма міжнародної ізоляції України, її фрагментації та розколу, русифікації та знищення ідентичності української нації, а отже, і ліквідація її державності.

Невдовзі у більш розгорнутому і дещо модифікованому вигляді план Лаврова було викладено в заяві МЗС РФ про групу підтримки для України, опублікованій 17 березня 2013-го. За своїм змістом і спрямованістю він покликаний позбавити нашу країну права на участь у євроатлантичній системі безпеки, залишити її сам на сам із Росією та створити підстави для втручання Кремля у внутрішні українські справи.

Оскільки план Лаврова відкинули і нова українська влада, і західні демократії, російська сторона з тактичних міркувань перестала наполягати на його негайній і повномасштабній імплементації. Однак вона не відмовилася від нього, натомість прагне втілити в життя поетапно, зосередившись насамперед на створенні в Донецькій та Луганській областях зони замороженого, а радше жевріючого конфлікту на кшталт Придністров'я з метою дестабілізації ситуації в Україні та блокування її євроінтеграційного та євроатлантичного курсу.

Проте російська агресія має ще одну – менш помітну – мету, яка полягає в перевірці готовності й спроможності західних демократій протистояти силовим методам реалізації реваншистських та експансіоністських планів РФ, спрямованих на повернення територій, якими імперія володіла в минулому.

У промовах Владіміра Путіна, публічно виголошених 18 березня та 1 серпня 2014 року[1], виступах і висловлюваннях російських політиків та депутатів, публікаціях контрольованих путінським режимом ЗМІ та інтернет-ресурсів мусується теза про зрадницьку політику більшовиків у 1917-му, наслідком чого, незважаючи на успіхи російського війська на теренах Пруссії, Прибалтики, Галичини та Румунії, стали вкрадена в Росії перемога в Першій світовій війні та значні територіальні втрати. Водночас у тамтешній інформаційний простір вкидаються повідомлення, покликані поставити під сумнів легітимність правового титулу США на такі частини їхньої території, як Аляска та ділянки узбережжя Каліфорнії.

Реваншистський підтекст розгорнутої в Росії пропагандистської кампанії підсилюється активним обговоренням питань, які стосуються модернізації Збройних сил РФ, їх оснащення новітніми системами наступальних озброєнь та перспектив початку третьої світової війни.

[1] Йдеться про виступи Владіміра Путіна у Кремлі з нагоди анексії Криму та на Поклонній горі у Москві під час церемонії відкриття пам'ятника героям Першої світової війни

2. Агресія Росії проти України: її воєнний та дипломатичний виміри

2.1. ПЕРВИННА ОЗНАКА ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Війна Російської Федерації проти України справді має свої особливості, але з погляду міжнародного права її слід однозначно кваліфікувати як збройну агресію, оскільки наша країна зазнала нападу підрозділів ЗС РФ та (або) контрольованих нею найманців, які діяли як приховано, так і відкрито.

Те, що в певний період Російська Федерація використовувала свої ЗС приховано, не має юридичного значення, не може і не повинно заважати кваліфікації її неспровокованого збройного нападу на Україну як акту агресії відповідно до загальновизнаних положень сучасного міжнародного права.

Ті підступні методи, до яких вдалося путінське керівництво для маскування початку збройного нападу на Україну (задіяння спецназу та особового складу підрозділів і військової техніки регулярних Збройних сил РФ без розпізнавальних знаків; використання цивільного населення, зокрема жінок і дітей, як живого щита для наступу на військові об'єкти; фінансування та озброєння найманців; підривна діяльність російських спецслужб; використання механізмів пропагандистської війни тощо), свідчать про його моральну ущербність, а не про відсутність факту агресії і є обставиною, яка обтяжує вину Російської Федерації як держави-агресора.

Росія першою застосувала свої ЗС проти України, коли 27 лютого 2014 року підрозділи спецназу Головного розвідувального управління Генштабу та 45-го окремого повітряно-десантного полку Збройних сил РФ захопили приміщення Верховної Ради та Ради Міністрів АРК, а військові частини кримського угруповання Збройних сил України стали об'єктом провокаційних нападів із дислокованих на півострові російських військових баз. Заднім числом використання ЗС Росії в Україні було санкціоноване Радою Федерації РФ, яка на запит президента Владіміра Путіна 1 березня 2014-го ухвалила відповідну постанову.

ТЕ, ЩО В ПЕВНИЙ ПЕРІОД РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ВИКОРИСТОВУВАЛА СВОЇ ЗС ПРИХОВАНО, НЕ МАЄ ЮРИДИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ, НЕ МОЖЕ І НЕ ПОВИННО ЗАВАЖАТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЇЇ НЕСПРОВОКОВАНОГО ЗБРОЙНОГО НАПАДУ НА УКРАЇНУ ЯК АКТУ АГРЕСІЇ

Факт першості застосування збройних сил однієї держави проти іншої є найсуттєвішою первинною ознакою агресії. Ст. 2 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» (14 грудня 1974 року) встановлює: «Застосування збройної сили державою першою на порушення Статуту ООН є prima facie свідченням акту агресії...» Згідно зі ст. 3 Резолюції для кваліфікації як акту агресії збройного нападу, який першою вчинила одна держава проти іншої, юридично не має значення, була війна формально оголошена чи ні.

Не має юридичного значення і той факт, що Україна, на жаль, через нерішучу, а радше зрадницьку позицію вищого керівництва негайно не скористалася передбаченим ст. 51 Статуту ООН правом на індивідуальну самооборону від збройного нападу й одразу не вдалася до збройної відсічі агресору.

2.2. ПЕРЕБІГ АГРЕСІЇ ТА ЇЇ ЮРИДИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

У перебігу збройної агресії Російської Федерації від її початку 27 лютого до укладення 5 вересня 2014 року так званого Мінського протоколу «про припинення застосування зброї» можна виокремити три фази.

У першій фазі відбулося силове захоплення російським спецназом приміщень Верховної Ради та уряду Автономної республіки Крим, яке супроводжувалося:

– введенням на територію півострова російських збройних формувань, особовий склад яких не мав розпізнавальних знаків;

– блокадою Чорноморським флотом Російської Федерації українських портів, де перебували кораблі Військово-Морського флоту України;

– створенням та озброєнням іррегулярних формувань найманців із числа місцевих жителів та їх використанням разом із особовим складом підрозділів Збройних сил Російської Федерації, розташованих у Криму відповідно до українсько-російської угоди 1997 року про статус та умови перебування на території України Чорноморського флоту РФ, для блокування українських військових частин;

– встановленням на півострові режиму воєнної окупації.

Нелегітимно сформована в умовах російської воєнної окупації виконавча влада кримської автономії поспіхом організувала і 16 березня 2014-го провела псевдореферендум про входження півострова до Російської Федерації. Уже наступного дня, 17 березня, розпущена постановою ВР України Верховна Рада АРК проголосила Крим незалежною державою, а 18 березня самозвані його представники підписали з президентом РФ Путіним договір про включення автономії до складу Росії. Інакше кажучи, відбулася незаконна і поспішна оборудка, покликана створити видимість правомірності силового відторгнення Росією та анексії нею частини території України.

ЮРИДИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Силові дії Російської Федерації, вчинені її ЗС у лютому – березні 2014 року на території Криму, підпадають під ознаки агресії відповідно до Ре- »

золюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії». Ст. 3 Резолюції встановлює, що як акт агресії кваліфікуватиметься будь-яка з таких дій:

– будь-яка воєнна окупація, хоч би який тимчасовий характер вона мала, що є результатом вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія території іншої держави чи її частини із застосуванням сили (п. «a»);

– блокада портів або узбережжя держави збройними силами іншої держави (п. «c»);

– застосування збройних сил однієї держави, які перебувають на території іншої держави відповідно до угоди з останньою, на порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на цій території після припинення чинності такої угоди (п. «e»).

Отже, у світлі Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН дії Російської Федерації проти України в лютому – березні 2014 року підпадають під ознаки, визначені пунктами «a», «c» та «e» ст. 3 і мають кваліфікуватись як акти збройної агресії.

Друга фаза збройної агресії РФ проти України розпочалась у квітні 2014-го, коли контрольовані, керовані й фінансовані російськими спецслужбами озброєні групи проголосили створення «Донецької народної республіки» (7 квітня 2014-го) та «Луганської народної республіки» (27 квітня 2014-го).

Протягом травня 2014 року їхні самозвані лідери (серед яких було багато російських громадян) у неконституційний спосіб провели фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України. Під приводом тих «референдумів» і задля підтримки незаконних територіальних формувань на територію України були заслані розвідувально-диверсійні групи, очолювані кадровими офіцерами Головного розвідувального управління Генштабу Збройних сил РФ, парамілітарні формування російського козацтва, укомплектований чеченцями – громадянами Російської Федерації сумнозвісний батальйон «Восток», а також задіяні такі озброєні групи найманців, як «Русский сектор» та «Оплот». За їхньою участю розпочалися захоплення адміністративних будівель у багатьох населених пунктах Донецької та Луганської областей, напади на частини українських Сухопутних військ та літаки Повітряних сил України.

Контрольовані, керовані й фінансовані Російською Федерацією збройні формування, задіяні в агресивній війні проти України, регулярно підживлювалися російськими найманцями з числа звільнених у запас військовослужбовців ЗС РФ та постачанням зброї і військової техніки включно з танками, артилерійськими системами, засобами протитанкової боротьби та сучасними зенітно-ракетними комплексами.

З липня 2014 року підрозділи Збройних сил України почали зазнавати систематичних артилерійських обстрілів, які велися з території Російської Федерації.

ЮРИДИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Силові дії Російської Федерації, вчинені її ЗС у квітні – липні 2014-го на території Донецької та Луганської областей, підпадають під ознаки агресії відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії». Ст. 3 Резолюції встановлює, що як акт агресії кваліфікуватиметься будь-яка з таких дій:

– бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави (п. «b»);

– напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські та повітряні флоти іншої держави (п. «d»);

– засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних частин або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави... (п. «g»).

Отже, у світлі Резолюції 3314 (XXIX) силові дії Російської Федерації проти України на території її Донецької та Луганської областей у квітні – серпні 2014 року підпадають під ознаки, визначені пунктами «a», «b», «d» та «g» її ст. 3 і мають кваліфікуватися як акти збройної агресії.

Третя фаза збройної агресії Російської Федерації розпочалася 27 серпня 2014-го масовим вторгненням на територію Донецької та Луганської областей регулярних підрозділів Збройних сил РФ, зокрема тих, що входили до складу 9-ї окремої мотострілецької бригади, 76-ї та 98-ї дивізій повітрянодесантних військ. Задіяння регулярних ЗС Російської Федерації у збройній агресії проти України супроводжувалося поширенням серед населення України агітаційних листівок, у яких, зокрема, містився такий заклик: «За жодних обставин не чиніть перепон пересуванню російських військ (техніка та особовий склад)».

ЮРИДИЧНЕ ОЗНАЧЕННЯ

Відповідно до ст. 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» вважається агресією вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави... (п. «a»).

На засіданні Ради Безпеки ООН, яке відбулося 29 серпня у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, делегація України заявила: «Росія розпочала безпосереднє воєнне вторгнення на материкову Україну із застосуванням своїх регулярних Збройних сил». Після надзвичайного засідання Комісії Україна – НАТО, скликаного 29 серпня 2014 року на прохання України, генеральний секретар НАТО Андерс фоґ Расмуссен кваліфікував вторгнення Збройних сил Російської Федерації через східний українсько-російський державний кордон як «серйозну ескалацію збройної агресії Росії проти України».

2.3. СИЛОВА ДИПЛОМАТІЯ АГРЕСОРА

Опір українських Збройних сил, консолідована позиція західних країн щодо засудження агресії Росії, застосування проти неї санкцій та перспектива їх посилення змусили російську сторону сісти за стіл переговорів.

Погодившись на переговори, які відбулися 17 квітня 2014 року в Женеві у форматі Україна, США, ЄС, РФ, російська сторона розпочала дипломатичну гру, мета якої полягала не в пошуку прийнятних для всіх сторін шляхів урегулювання, а в запереченні своєї участі в агресії, маскуванні силового нав'язування Україні згубних для її державності умов налагодження конфлікту, руйнації єд-

ності політики західних держав у питанні запровадження і розширення санкцій, легалізації фіктивних квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», уведення в оману світової спільноти щодо природи та причин ситуації, породженої російською агресією.

Саме тому всі спроби припинити російську агресію за допомогою дипломатичних засобів та мирних ініціатив у різних форматах не дали позитивних результатів.

Росія порушила зафіксовані в Женевській заяві від 17 квітня 2014 року домовленості щодо деескалації напруженості, роззброєння нелегальних озброєних груп, повернення законним власникам незаконно захоплених приміщень, а також щодо підтримки роботи спеціальної моніторингової місії ОБСЄ.

Російська сторона проігнорувала мирний план президента України Петра Порошенка, який в односторонньому порядку був запроваджений з 20 червня на сім днів і продовжений на три дні. План, зокрема, передбачав припинення сторонами вогню та виведення незаконних збройних формувань з території України через гарантований коридор безпеки, звільнення від кримінальної відповідальності тих, хто склав зброю і до того не скоїв тяжких злочинів, започаткування децентралізації та програми відновлення на Донбасі на Луганщині.

Незважаючи на те що у відповідь на звернення Владіміра Путіна від 24 червня Рада Федерації Держдуми Росії вже 25 червня 2014 року ухвалила постанову про відкликання дозволу президенту використовувати Збройні сили РФ на території України, російська сторона не лише не вжила жодних заходів, спрямованих на припинення вогню, а й інтенсифікувала збройну підтримку формувань своїх найманців і посилила присутність своїх збройних сил в Україні та біля українсько-російського кордону.

Навіть більше: у цей час Росії вдалося схилити Україну та західні держави до зміни формату переговорів. У Берлінській декларації, підписаній 2 липня 2014-го міністрами закордонних справ України, Росії, Німеччини та Франції, йшлося про створення тристоронньої контактної групи у складі представників ОБСЄ, України та РФ. Таким чином учасником переговірного процесу замість США та ЄС стала ОБСЄ, що суттєво послабило позиції України. Тим більше що представником ОБСЄ у цій групі було призначено швейцарського дипломата посла Гайді Тальявіні, яка свого часу очолювала Комісію з розслідування російсько-грузинської війни у 2008 році й дійшла висновку, що її розпочала Грузія. Крім того, рішення ОБСЄ, членом якої є Росія, ухвалюються консенсусом.

Водночас РФ і далі підтримувала живою силою, озброєнням і матеріально технічним постачанням контрольовані нею терористичні угруповання і формування найманців, розширювала масштаб участі в бойових діях підрозділів своїх регулярних збройних сил та збільшувала їх концентрацію на українсько-російському кордоні. Напередодні саміту НАТО у Великій Британії 5–6 вересня 2014 року відбулося широкомасштабне вторгнення регулярних частин ЗС РФ на територію України, після чого Владімір Путін цинічно запропонував мирний план припинення кровопролиття і стабілізації обстановки на Південному Сході України.

Було очевидним, що Росія поставила за мету знизити напруження у стосунках із Заходом, зменшити можливість ужорсточення санкцій НАТО та ЄС і в той же час – не допустити остаточного звільнення українських територій, контрольованих російськими найманцями та збройними силами, і перетворити застосування сили та погрози силою на свою дипломатичну перемогу.

За таких обставин 5 вересня 2014 року в Мінську була досягнута домовленість «про припинення застосування зброї», яка формально була зафіксована у Протоколі за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію мирного плану президента України П. Порошенка та ініціатив президента Росії В. Путіна. Цей документ, якому бракувало багато важливих елементів форми міжнародного договору і який був ущербний змістовно, підписали учасники Тристоронньої контактної групи: посол Гайді Тальявіні (від ОБСЄ), другий президент України Леонід Кучма, посол РФ в Україні Міхаіл Зурабов. Під документом також стояли підписи представників так званих ДНР і ЛНР, але без зазначення їх статусу та посад.

Невдовзі, а саме 19 вересня 2014 року, в Мінську згадані учасники Тристоронньої контактної групи та представники «ДНР» і «ЛНР» підписали Меморандум про виконання положень Мінського протоколу від 5 вересня 2014-го. Цей документ був дещо детальнішим і конкретнішим, але також мав дефекти форми і змісту.

ПІДПИСАННЯ МІНСЬКИХ ДОКУМЕНТІВ НЕ ЗАБЕЗПЕЧИЛО НІ ПРИПИНЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ РОСІЙСЬКИМИ НАЙМАНЦЯМИ, НІ ВИВЕДЕННЯ З ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬК

Головний недолік обох мінських документів полягав у тому, що в них не було встановлено ні послідовності, ні часових меж виведення з території України всіх іноземних збройних формувань, незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців (п. 10 Протоколу та п. 9 Меморандуму). Натомість у пунктах 3, 6 і 9 Протоколу передбачалося ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» (закон про особливий статус), Закону України «Про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, що сталися в окремих районах Донецької і Луганської областей» та проведення дострокових місцевих виборів відповідно до закону про особливий статус.

Підписання мінських документів не забезпечило ні припинення застосування зброї російськими найманцями, ні виведення з території України російських військ. Проте президент »

Петро Порошенко 16 серпня 2014 року подав на розгляд Верховної Ради України передбачені Протоколом законопроекти. Того самого дня парламент ухвалив обидва законопроекти в закритому режимі, без обговорення і без поіменного голосування, що є грубим порушенням Закону «Про Регламент Верховної Ради України».

Зміст багатьох принципових положень Закону «Про особливий статус деяких районів Донецької і Луганської областей», зокрема щодо порядку відносин органів місцевого самоврядування з органами центральної влади та режиму використання мов, грубо суперечить Конституції України. Швидше за все, Петро Порошенко, не витримавши силового тиску Росії та піддавшись шантажу з боку Владіміра Путіна, пішов на серйозну поступку, яка підриває підвалини державності й територіальної цілісності України. Адже запровадження особливого порядку місцевого самоврядування в районах Донецької та Луганської областей, із яких не виведені збройні формування російських найманців і підрозділи регулярних Збройних сил Росії, легалізуватиме самопроголошені квазідержавні утворення «ДНР» та «ЛНР» і створюватиме ситуацію замороженого або жевріючого конфлікту на українських територіях, прилеглих до території держави-агресора. За таких обставин конфлікт триватиме вічно, надійно блокуватиме шлях України до членства в ЄС та НАТО і використовуватиметься Росією для подальших дій проти державності України.

Не виключено, що Мінський протокол став результатом кулуарних міжнародних домовленостей між найвищими керівниками України, Росії та провідних західних держав. Однак це не може бути підставою для його виконання у спосіб, який нехтує елементарними вимогами міжнародного права, суперечить життєво важливим інтересам України та підриває її переговорні позиції в майбутньому. Відповідно до принципу неподільності міжнародних договорів, який є загальновизнаним у міжнародному праві, зокрема у праві міжнародних договорів, вибіркове виконання договірних положень сторонами є неприпустимим. Будь-яка міжнародна угода підлягає виконанню як єдине системне ціле, її приписи є взаємопов'язаними та взаємообумовленими і не повинні застосовуватися вибірково.

За всіх несприятливих для України обставин і всіх недоліків Мінського протоколу його імплементацію можна було б розпочати без порушень Конституції України та Закону «Про Регламент Верховної Ради України» і без односторонніх поступок агресорові. По-перше, до розробок проекту Закону «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» слід було б залучити кваліфікованих експертів. По-друге, належним чином опрацьований законопроект, з огляду на його важливість і терміновість, мав би ухвалюватися відповідно до вимог Регламенту Верховної Ради за скороченою процедурою. По-третє, і це головне, у ст. 10 «Прикінцеві положення» Закону «Про тимчасовий порядок...» слід було б передбачити, що документ набирає чинності не з дня його опублікування, а з моменту повного виконання пунктів 1 і 10 Протоколу та пунктів 1 і 9 Меморандуму щодо двостороннього або спільного припинення застосування зброї та виведення з території України всіх іноземних збройних формувань, незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків та найманців.

Звичайно, у президента України є можливість не підписувати закон або не публікувати його до виконання мінських документів. Таким чином він зняв би із себе поширене в українському суспільстві й політикумі звинувачення в неспроможності протистояти тискові держави-агресора та її лідера і належним чином захищати життєво важливі інтереси України.

Мінські домовленості не поклали край російській агресії ні фактично, ні юридично. Їх пункти про негайне двостороннє (спільне) припинення застосування зброї та виведення всіх іноземних збройних формувань, незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців із території України не виконані російською стороною. Протягом місяця, що минув від часу підписання мінських домовленостей, тривали постійні напади та регулярні обстріли позицій Збройних сил України, зокрема з російської території.

НЕ ВИКЛЮЧЕНО, ЩО МІНСЬКИЙ ПРОТОКОЛ СТАВ РЕЗУЛЬТАТОМ КУЛУАРНИХ МІЖНАРОДНИХ ДОМОВЛЕНОСТЕЙ МІЖ НАЙВИЩИМИ КЕРІВНИКАМИ УКРАЇНИ, РОСІЇ ТА ПРОВІДНИХ ЗАХІДНИХ ДЕРЖАВ

Слід зазначити, що в юридичному плані збройна агресія Росії проти України триватиме доти, доки під контролем держави-агресора залишатимуться окуповані українські території: Кримський півострів і частини Донецької та Луганської областей.

2.4. ЯК ПРОТИСТОЯТИ АГРЕСІЇ. ПОМИЛКИ УКРАЇНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА

В українському політикумі та міжнародних дипломатичних колах вельми поширеною є думка, що українсько-російський конфлікт, породжений збройною агресією Росії, не можна вирішити воєнними засобами. Але з огляду на цинічну позицію РФ цей конфлікт не можна вирішити лише дипломатичними засобами. Застосування дипломатичних засобів може дати позитивний результат у тому випадку, коли обидві сторони довіряють одна одній, ставляться одна до одної з повагою або принаймні прагнуть до порозуміння відповідно до вимог демократії та міжнародного права.

На жаль, Російська Федерація позиціонує себе як варварська сила з минулого, що ігнорує сучасні правові та цивілізаційні цінності й загрожує не лише Україні, а й існуючому міжнародному правопорядку. Виступаючи 28 вересня 2014 року в Конгресі США, президент України Петро Порошенко наголосив, що агресія Росії поставила Україну, Європу і світ перед вибором не між різно-

видами цивілізацій, а між цивілізацією і варварством.

Вдаючись до дипломатичних методів, Україна, проте, має право, може і повинна чинити збройний опір агресорові, хоча він є мілітарно потужнішим і володіє ядерною зброєю.

На дипломатичному фронті пріоритетом для України мають бути не спроби умиротворення агресора шляхом поступок, які підривають підвалини української державності та її територіальну цілісність, а посилення взаємодії з міжнародним співтовариством, насамперед в особі західних держав та інституцій, зокрема ЄС і НАТО.

Мета такої взаємодії полягає не у втягуванні Заходу в збройний конфлікт із Росією, а у використанні його можливостей для відновлення територіальної цілісності України. Зусилля української дипломатії мають бути спрямовані на переконання міжнародного співтовариства в необхідності посилити підтримку України шляхом надання їй сучасної зброї, військової техніки, розвідданих та консультативної допомоги, а також нарощування застосування проти Росії економічних, фінансових, політичних, дипломатичних санкцій аж до моменту припинення агресії та звільнення окупованих українських територій.

Західні держави, якщо вони дбають про власну безпеку, повинні рішуче стояти пліч-о-пліч з Україною в її протидії агресорові. Російська агресія порушує світовий правопорядок, загрожує глобальній безпеці й підриває режим нерозповсюдження ядерної зброї, а отже, створює загрозу кожному членові міжнародного співтовариства, зокрема й особливо західним демократіям.

Безпека Заходу не може бути досягнута шляхом умиротворення агресора і задоволення його протиправних примх за рахунок легітимних інтересів України. Для захисту своїх життєво важливих інтересів Захід не повинен допустити виникнення на геополітичному терені колишнього СРСР нової Російської імперії, яка за визначенням буде агресивним тоталітарним утворенням, вороже налаштованим до європейських цивілізаційних цінностей, принципів демократії та збереження фундаментальних прав і основоположних свобод людини, прагнутиме до територіального розширення та домінування у світі.

Первинну роль у протидії російській агресії має відігравати сама Україна, виходячи з розуміння, що Росія веде проти неї тотальну війну, війну на знищення української державності й української нації, і вестиме її навіть після зупинення застосування збройної сили, продовжуючи гуманітарну агресію, спрямовану на руйнацію державності України «мирними» засобами. Причому в майбутньому залишатимуться реальними і перспективи нових збройних нападів на Україну. Отже, Україна може захистити себе лише тотальною мобілізацією всього суспільства і всіх ресурсів держави для відсічі як збройній, так і гуманітарній агресії РФ.

ВОЄННА ДОКТРИНА ТА СЕКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Від часу відновлення незалежної державності Україна прагнула розвивати з Росією добросусідські відносини й розглядала її як стратегічного партнера і навіть не потенційного супротивника. Заздалегідь спланована збройна агресія, яка є лише одним із елементів широкомасштабної спецоперації, спрямованої на знищення України, стала моментом істини і поставила на порядок денний необхідність принципової переоцінки постулатів та пріоритетів Воєнної доктрини України, Законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики».

Ці документи повинні зафіксувати, що Росія є стратегічним цивілізаційним і екзистенційним ворогом України, який під прикриттям міфу про братню спорідненість росіян і українців насправді налаштований на ведення тотальної війни проти українства, його державності, мови, культури і традицій. Із зазначених документів необхідно вилучити будь-які згадки про позаблоковий або нейтральний статус України та включити положення щодо курсу України на її повномасштабне членство в ЄС і НАТО. Відповідно до цього українська влада повинна вжити рішучих заходів, спрямованих на системне відродження всього сектору національної безпеки та його належне і постійне фінансування.

Складовою цих заходів має стати ретельне розслідування причин бездіяльності Збройних сил України в перші дні російської агресії, внаслідок чого було втрачено Крим, а також очищення силових структур від ворожої агентури.

Щоб зміцнити і реформувати окремі елементи сектору національної безпеки відповідно до сучасних вимог, необхідно домовитися про надання Україні консультативної, технічної та матеріальної допомоги державами, які є гарантами безпеки України відповідно до Будапештського меморандуму, а також іншими державами, насамперед членами НАТО та ЄС.

У Стратегії програмних дій для стабілізації ситуації в Україні, яку презентував наприкінці серпня 2014 року прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк, поряд із завданням переорієнтації Воєнної доктрини, оборонної стратегії та стратегії розвитку сектору безпеки були намічені й інші першочергові кроки, спрямовані на зміцнення обороноздатності країни, зокрема інженерно-технічне облаштування всієї ділянки російсько-українського кордону (проект «Стіна»), розробка спеціальної системи безпеки та оборони суміжних із територією держави-агресора українських областей тощо. Важливо, щоб ці та інші заходи не залишилися на папері, а були оперативно втілені в життя.

ПРОТИДІЯ ГУМАНІТАРНІЙ АГРЕСІЇ

Паралельно із заходами, спрямованими на протидію воєнній загрозі з боку Росії, чільну увагу слід приділяти загрозам національній безпеці України в гуманітарній сфері. Вони здаються матеріально невідчутними, але за своєю природою становлять стратегічну загрозу № 1, яка є міною уповільненої дії під спорудою української державності.

Україна має шанс вистояти у протиборстві з РФ лише як українська Україна. Тотально зросійщена (лінгвістично і змістовно) Україна становитиме лише периферійну частину «Русского міра», а не повноцінну національну суверенну державу. Не випадково сучасні російські імпершовіністи висунули гасло «Нам нужна не пророссийская, а русская Украина».

Головним знаряддям реалізації цього гасла є гуманітарна агресія, яку Росія здійснює одночасно в кількох напрямах, ведучи проти України інформаційно-пропагандистську, історіософську та конфесійну війни. Наступ на українську ментальність, традиційні цінності, мову, культуру, систему освіти, історичну пам'ять народу, національні церкви має стратегічну мету: знищення ідентичності української нації, яка є системоутворюючим складником громадянської нації та Української національної держави.

Планована в Кремлі й здійснювана за допомогою режиму Віктора Януковича гуманітарна агресія Росії цинічно ігнорувала конституційні права українців, які становлять більшість населення країни, руйнувала підвалини єдності країни і прирікала Українську державу на занепад і, врешті-решт, загибель.

Відсутність україноцентричної гуманітарної політики зробила населення Криму та південно-східних регіонів України об'єктом зомбування з боку кремлівської пропаганди, сприяла зародженню їхньої відчуженості від решти країни, створила живильне середовище для культивування сепаратистських настроїв, породила зраду в лавах силових і правоохоронних органів України під час збройної агресії Росії.

Презентуючи 25 вересня 2014 року пріоритетні напрями своєї «Стратегії-2020», Петро Порошенко виділив серед них реформу системи безпеки й оборони і заявив про намір збільшити витрати на оборону до 5% ВВП. Однак серед пріоритетних пунктів стратегії розвитку країни немає гуманітарної сфери. Виникає питання: чи розуміють президент та його оточення стратегічне значення гуманітарної політики, чи це свідоме ігнорування гуманітарних проблем, від вирішення яких залежить збереження державності України?

Поряд із відродженням всього сектору безпеки та підвищення обороноздатності Збройних сил України серед державних пріоритетів має бути системна україноцентрична гуманітарна політика, покликана дати ефективну відсіч російській гуманітарній агресії та слугувати інструментом зміцнення єдності українського суспільства й підвалин незалежної державності України.

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВЕКТОР

Нарешті, пріоритетним елементом національної безпекової стратегії має стати і подальше поглиблення співпраці між Україною та НАТО з метою якнайшвидшого одержання Плану дій щодо членства та набуття повнокровного і повномасштабного членства в Альянсі у майбутньому.

Сьогодні внаслідок тривалих і системних зусиль кремлівського владного істеблішменту, дипломатії, спецслужб та пропаганди в Україні й поза її межами серед окремих представників політикуму й експертного середовища сформувалася думка про недоцільність та навіть неможливість і небезпечність членства України в НАТО, оскільки це не влаштовує Росію, спричиняє напруженість у її відносинах із Заходом, криє в собі небезпеку глобального збройного конфлікту і шкодить досягненню українсько-російського порозуміння. У цьому контексті представники нинішньої української влади також зробили заяви про те, що «членство України в НАТО не є на порядку денному» (Павло Клімкін, міністр закордонних справ України, 23.06.2014 року) і що «Україні від НАТО потрібно все, крім членства» (Валерій Чалий, заступник голови Адміністрації президента України, 10.09.2014 року).

Українському керівництву і західним лідерам слід зрозуміти, що справжня загроза міжнародному миру й безпеці виникне не тоді, коли Україна стане членом НАТО, а тоді, коли Росія увірує в нездатність Заходу чинити спротив її агресивним зазіханням, у свою безкарність і спроможність досягати цілей шляхом шантажу, погроз силою та її застосування проти окремих країн.

Сукупний потенціал країн – членів НАТО, який лише посилиться з приєднанням України до Альянсу, сьогодні в політичній, технічній, воєнній та інших сферах у рази перевищує потенціал Росії, що виключає її відкритий збройний напад на держави – члени Альянсу. Звичайно, за умови наявності в них колективної волі й реальної готовності дати рішучу відсіч агресії.

РФ виступає проти членства України в НАТО не тому, що постає загроза її безпеці, а тому, що стає неможливою реалізація її агресивних цілей щодо України. Відмова України від членства в Альянсі не змінить ані ворожого ставлення Росії, ані її кінцевої стратегічної мети щодо України, а лише заохотить до подальших зусиль у напрямку нищення української незалежної державності.

Будь-які домовленості з Кремлем – таємні або відкриті – за формулою «мир в Україні в обмін на її відмову від членства в НАТО» стануть зрадою національних інтересів України, оскільки призведуть не до миру, а до війни з огляду на російську традицію ігнорування міжнародного права та зухвалого нехтування українсько-російськими договорами.

Наша влада повинна керуватися не примхами Росії, а національними інтересами України. Вже сьогодні вона має забезпечити системне інформування українського суспільства про НАТО, сприяти організації та проведенню референдуму за народною ініціативою щодо приєднання України до Альянсу. За своїм значенням такий референдум дорівнює грудневому референдуму 1991 року, коли більшість українців підтвердили Акт проголошення незалежності України. Найближчою метою співпраці України з НАТО та її поглиблення має стати не лише одержання допомоги в реформуванні українського безпекового сектору, а й підготовка до отримання Україною Плану дій щодо членства в НАТО, як це передбачено п. 23 Бухарестської декларації, ухваленої на саміті Альянсу в 2008-му. У серпні 2014 року генеральний секретар НАТО Андерс фоґ Расмуссен, посилаючись на згадану Декларацію, підтвердив, що «Альянс залишає двері відчиненими для України і визнає, що кожна країна має право на власне самовизначення».

Українському керівництву, щоб увійти в ці двері, потрібно припинити спроби умиротворення Росії, не піддаватися на її шантаж, погрози, позбутися комплексу малоросійської меншовартості, проявити рішучість і політичну волю, продемонструвати спроможність мислити стратегічно та діяти практично відповідно до найвищих життєвих інтересів України та українського суспільства.

3. Світ у протистоянні російській агресії

3.1. ФАЛЬШИВІСТЬ СПРОБ ВИПРАВДАТИ РОСІЙСЬКУ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ

Відповідно до сучасного міжнародного права застосування державою першою її збройних сил проти іншої держави за жодних обставин не може вважатися виправданим і легітимним. Ст. 5 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» встановила: «Жодні міркування будь-якого характеру, чи то політичного, економічного, військового, чи то іншого, не можуть слугувати виправданням агресії».

У світлі викладеного не витримують критики намагання президента Владіміра Путіна та та Ради Федерації[2] обґрунтувати використання ЗС Росії проти України необхідністю усунення загрози життю громадян Росії, їхніх «соотєчєствєнніков» та особового складу Збройних сил РФ на території України. Тим більше, що жодної такої загрози насправді не було[3]. Водночас постійний представник Російської Федерації в Раді Безпеки ООН у своєму виступі на її екстреному засіданні 3 березня 2014 року намагався виправдати введення російських збройних сил на територію України, посилаючись на звернення екс-президента Віктора Януковича. Таке звернення аж ніяк не може бути юридичною підставою для обґрунтування правомірності збройного нападу РФ на Україну, оскільки відповідні до п. 23 ст. 85 Конституції нашої держави рішення про допуск підрозділів збройних сил інших держав на її територію ухвалює не президент, а Верховна Рада. Крім того, Янукович з огляду на скоєні ним злочини й утечу з України Постановою Верховної Ради № 757-VII від 25 лютого 2014 року був відсторонений від виконання функцій президента, не мав права і фактично не міг діяти як президент.

Використання офіційним представником Росії нелегітимного звернення екс-президента України лише засвідчило визнання того факту, що Російська Федерація першою застосувала проти сусіда свої збройні сили, тобто вчинила акт неспровокованої агресії.

3.2. СТАВЛЕННЯ СВІТОВОГО СПІВТОВАРИСТВА ДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Збройна агресія Російської Федерації була засуджена міжнародним співтовариством. Як окремі держави, так і поважні міжнародні інституції однозначно кваліфікували силові акції РФ щодо України саме як акт агресії. У висновках Європейської ради, ухвалених на надзвичайному засіданні міністрів закордонних справ 3 березня 2014 року, зазначено: «Європейський Союз рішуче засуджує явне порушення суверенітету й територіальної цілісності України актами агресії, що вчинені Збройними силами Росії, як і дозвіл на їх застосування на території України, ухвалений 1 березня 2014 року Радою Федерації Росії».

Глави держав та урядів країн – членів ЄС у своїй заяві, ухваленій 6 березня 2014 року на засіданні Європейської ради на найвищому рівні, підтвердили й підтримали таку оцінку силових дій Росії щодо України: «Ми схвалюємо висновки, прийняті Радою 3 березня. Ми рішуче засуджуємо неспровоковане порушення Російською Федерацією суверенітету й територіальної цілісності України та закликаємо Російську Федерацію негайно відізвати її Збройні сили до місць їхнього постійного базування згідно з відповідними угодами».

У численних документах Північноатлантичної ради НАТО і його Парламентської асамблеї, заявах та виступах генерального секретаря Альянсу засудження силових акцій Російської Федерації проти України супроводжувалося їх кваліфікацією як збройного втручання та акту агресії. У виступі на Брюссельському форумі 21 березня 2014 року генсек Андерс Фоґ Расмуссен заявив: «Військова агресія Росії в Україні є найсерйознішою кризою в Європі після падіння Берлінського муру».

У резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи, ухваленій 9 квітня 2014 року, сказано: «Асамблея рішуче засуджує російську збройну агресію та анексію Криму, що стала її наслідком і є явним порушенням норм міжнародного права, зокрема й положень Статуту ООН, Гельсінського акта ОБСЄ, Статуту та основних правил Ради Європи».

Резолюція Європейського парламенту, ухвалена 16 квітня 2014-го, «розглядає акти агресії Росії як серйозне порушення міжнародного права та її власних міжнародних зобов'язань, що випливають зі Статуту ООН, Гельсінського заключного акта, Статуту Ради Європи та Будапештського меморандуму 1994 року про гарантії безпеки, а також двосторонніх зобов'язань, передбачених українсько-російським Договором 1997 року про дружбу, співпрацю та партнерство».

Декларація Парламентської асамблеї НАТО «Про підтримку України», ухвалена 30 травня 2014-го, кваліфікувала силові дії Росії щодо України як «явну та безперечну агресію», а в резолюції Парламентської асамблеї ОБСЄ під назвою «Очевидне, грубе і невиправдане порушення Гельсінських принципів Російською Федерацією щодо України», ухваленій 1 липня 2014 року на її щорічній XIII сесії в Баку, зазначалося, що дії РФ є кричущим порушенням суверенітету й територіальної цілісності України і «включають агресію та різні форми примусу».

[2] «У зв'язку з екстраординарною ситуацією, що склалася на Україні, загрозою для життя громадян Російської Федерації, наших співвітчизників, особового складу військового контингенту Збройних сил Російської Федерації, дислокованого відповідно до міжнародного договору на території України (Автономна Республіка Крим) на підставі п. 2 ч. 1 ст. 102 Конституції Російської Федерації вношу звернення про використання Збройних сил Російської Федерації на території України до нормалізації суспільно-політичної обстановки в цій країні», – було сказано в поданні Путіна до Ради Федерації від 1 березня 2014 року. Того самого дня верхня палата парламенту РФ задовольнила звернення президента, ухваливши Постанову № 48-СФ, у якій повторювалися згадані в ньому мотиви використання Збройних сил РФ на території України.

[3] У резолюції Європейського парламенту від 16 квітня 2014 року було підкреслено, що варті довіри міжнародні моніторингові інститути таких організацій, як ООН, ОБСЄ та РЄ, не підтвердили надходження з України повідомлень про будь-які напади, залякування, дискримінацію російських громадян чи етнічних росіян – громадян України або інших етнічних меншин (§ 4). У резолюції Парламентської асамблеї ОБСЄ від 1 липня 2014 року також було зазначено, що Асамблея розглядає агресивні дії Росії стосовно України як неправомірні й такі, що спираються на цілком необґрунтовані припущення і приводи (§ 12).

4. Реалізація міжнародно-правової відповідальності Росії. Помилки українського керівництва

4.1. ЮРИДИЧНІ ПІДСТАВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЇ

Силові дії Російської Федерації щодо України в період від кінця лютого до кінця серпня 2014 року поза всяким сумнівом є актами збройної агресії відповідно до пунктів «a», «b», «c», «d», «e» та «g» ст. 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року. У зв'язку з цим слід зазначити, що ознаки збройної агресії, як вони визначені в резолюції, без будь-яких змін відтворені в пункті 2 ст. 8-bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Її текст був ухвалений 11 червня 2010-го консенсусом представників 113 держав на пленарному засіданні Конференції з перегляду Римського статуту із застереженням про те, що ст. 8-bis набуде чинності, коли її ратифікують 30 держав – учасниць Римського статуту, а МКС почне застосовувати її після 1 січня 2017-го за умови ухвалення відповідного рішення двома третинами голосів на Асамблеї держав – учасниць Римського статуту. Попри встановлення особливих умов для використання ст. 8-bis у часі, цілковите й консенсусне відтворення в її тексті положень ст. 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії», підтримане багатьма державами з різних регіонів світу, підтверджує юридичну значущість норм цієї резолюції та засвідчує початок процесу їх трансформації в договірні норми загального міжнародного права.

Ст. 5 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» передбачає: «Агресивна війна є злочином проти міжнародного миру. Агресія спричиняє міжнародну відповідальність». Загальноправовим підґрунтям міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації за збройну агресію проти України є п. 4 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй, відповідно до якого «всі члени ООН утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй». У Декларації про принципи міжнародного права, ухваленій 24 жовтня 1970 року Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) на підтвердження п. 4 статті 2 Статуту ООН, також установлено: «Агресивна війна є злочином проти миру і спричиняє відповідальність за міжнародним правом».

ВІДПОВІДНО ДО СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ Є ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИМ І ТЯЖКИМ МІЖНАРОДНИМ ЗЛОЧИНОМ

4.2. РЕЖИМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА АГРЕСІЮ

Відповідно до сучасного міжнародного права збройна агресія є особливо небезпечним і тяжким міжнародним злочином. Будь-який акт агресії, що підпадає під визначення, зафіксоване в Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН та підтверджене у ст. 8-bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду, не лише порушує фундаментальні суверенні права держави – жертви збройної агресії, а й зазіхає на підвалини міжнародного правопорядку.

Модель міжнародно-правової відповідальності за агресію значно відрізняється від моделей відповідальності, породжуваної ординарними міжнародними правопорушеннями:

1) відповідальність держави-агресора виникає як перед державою, що стала об'єктом збройного нападу й безпосередньо постраждала, так і перед усім міжнародним товариством в особі інших суверенних держав та міжнародних організацій. Це зумовлено тим, що сучасне міжнародне право розглядає агресію як злочин, котрий порушує його імперативні принципи й зазіхає на основи основ світового правопорядку, збереження яких однаково важливе для всіх держав та створених ними міждержавних організацій;

2) держава, яка стала жертвою агресії, та інші члени міжнародного співтовариства мають беззастережне право негайно застосовувати проти держави-агресора збройний примус та інші міжнародно-правові санкції в порядку самозахисту від агресії. Ст. 51 Статуту ООН визначила, що «Статут жодним чином не зачіпає права на індивідуальну чи колективну самооборону, якщо відбувається збройний напад на члена Організації...»;

3) режим відповідальності держави-агресора передбачає не лише її обов'язок відновити порушений правопорядок і відшкодувати спричинену актом агресії матеріальну та нематеріальну шкоду, а й можливість запровадження щодо такої держави різних обмежень її міжнародно-правової суб'єктності, зокрема способом тимчасового урізання суверенітету, позбавлення частини території, повоєнної окупації, демілітаризації, заборони мати збройні сили або певні їх види тощо.

Крім того, відповідальність за агресію передбачає міжнародну кримінальну відповідальність вищого керівництва держави-агресора за сам злочин агресії, складниками якого є планування, підготовка, ініціювання або скоєння його особою, що здатна фактично здійснювати керування політичними або воєнними діями держави чи контроль над ними (п. 1 ст. 8-bis Римського статуту МКС). У цьому випадку йдеться про акт агресії як такий – як про «кабінетний» злочин, заздалегідь підготовлений і скоєний за наказом із високих урядових кабінетів.

Водночас на державу-агресора покладена політична відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людяності, що мали місце під час агресії. У такому разі міжнародна кримінальна відповідальність лягає насамперед на конкретних

фізичних осіб – безпосередніх учасників конкретних злочинів у театрі бойових дій. Інакше кажучи, йдеться про «польові» злочини особового складу збройних сил держави-агресора або контрольованих і керованих нею підрозділів нерегулярних формувань, найманців тощо. Водночас політичне та військове керівництво держави може підпадати під міжнародну кримінальну відповідальність лише якщо воно заохочувало скоєння особовим складом підпорядкованих йому збройних сил воєнних злочинів та злочинів проти людяності або не вживало заходів, необхідних для запобігання їм.

4.3. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ОБСТАВИНИ, ЩО ОБТЯЖУЮТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОСІЇ

Збройна агресія Російської Федерації проти України супроводжувалася численними воєнними злочинами та злочинами проти людяності. За повідомленнями авторитетних правозахисних організацій та засобів масової інформації, особовий склад створених і контрольованих РФ збройних формувань найманців, спецназу та підрозділів регулярних частин її збройних сил під час збройної агресії проти України припускався таких злочинів: навмисні вбивства; тортури та нелюдське ставлення; навмисне заподіяння сильних страждань, серйозних тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; незаконне, безглузде й великомасштабне знищення та привласнення майна, не викликане воєнною необхідністю; навмисне позбавлення військовополоненого чи іншої особи, що перебуває під захистом, доступу до справедливого й нормального судочинства; узяття заручників; навмисний напад на цивільне населення як таке чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; навмисні напади на цивільні об'єкти, тобто ті, які не є воєнними цілями; неналежне використання прапора парламентером, прапора чи воєнних знаків розрізнення та форми ворога або ООН, а також емблем, установлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть особи чи заподіяння їй шкоди; зазіхання на людську гідність, зокрема образливе та принизливе ставлення тощо. Зазначені й подібні діяння відповідно до ст. 8 Римського статуту МКС кваліфікуються як воєнні злочини, наслідком яких є міжнародна кримінальна відповідальність осіб, причетних до їх скоєння.

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ СУПРОВОДЖУВАЛАСЯ ЧИСЛЕННИМИ ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ ТА ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

Разом із цим повідомлялося, що в окупованому Криму та на Сході України мали місце такі злочини, як ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення фізичної свободи з порушенням основоположних норм міжнародного права; насильне переміщення населення; переслідування будь-якої ідентифіковуваної групи чи спільноти з політичних, расових, етнічних, культурних, релігійних чи інших мотивів, несумісних із міжнародним правом тощо. Ці та схожі злочини відповідно до ст. 7 Римського статуту кваліфікуються як злочини проти людяності й також спричиняють міжнародну кримінальну відповідальність осіб, незалежно від того, у воєнний чи мирний час їх скоєно.

4.4. ДІЇ УКРАЇНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА, НЕОБХІДНІ ДЛЯ ПОЧАТКУ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЇ ЗА АГРЕСІЮ

Збройна агресія Російської Федерації проти України викликала осуд міжнародного співтовариства й застосування різноманітних санкцій щодо держави-агресора Європейським Союзом, НАТО, Радою Європи та окремими країнами світу, зокрема Сполученими Штатами Америки, Канадою, Австралією, Швейцарією, Норвегією, Японією та ін. Принципове значення мала санкція невизнання міжнародним співтовариством анексії Криму, що ґрунтувалася на положеннях Статуту ООН[4], Декларації 1970 року про принципи міжнародного права[5] та Резолюції 1974-го про визначення агресії[6]. Засудження силового відторгнення від України Криму та невизнання його анексії Російською Федерацією було зафіксоване в Резолюції 68/262 «Територіальна цілісність України», ухваленій 27 березня 2014 року Генеральною Асамблеєю ООН. Ця резолюція закликала «всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-яких змін статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя... й утримуватися від будь-яких дій або кроків, котрі можна було б витлумачити як певну форму визнання зміненого статусу».

Нова влада України, висловивши емоційні протести проти неправомірних силових дій Російської Федерації, вчинених у лютому – березні 2014-го, певний час утримувалася від однозначного оцінювання їх як актів збройної агресії і не виявила послідовності та рішучості в негайному й системному запровадженні санкцій проти РФ як держави-агресора.

У постановах Верховної Ради України, які передували анексії Криму, йшлося про неприпустимість «військового втручання у внутрішні справи держави» й «територіальних претензій до України» та висувалися вимоги до Російської Федерації щодо «повернення військовослужбовців Чорноморського флоту РФ у місця їхньої постійної дислокації» та «виведення інших військових формувань із території України»[7].

Після відторгнення Криму Верховна Рада України 20 березня 2014 року ухвалила Декларацію «Про боротьбу за звільнення України», в якій зазначалося, що «Український народ ніколи не визнає анексію невіддільної частини своєї території – Автономної Республіки Крим, захопленої Росією з брутальним порушенням »

[4] «Усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із цілями Об'єднаних Націй», – встановлює п. 4 ст. 2 Статуту ООН.

[5] «Територія держави не повинна бути об'єктом воєнної окупації, яка є результатом застосування сили на порушення положень Статуту ООН. Територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою внаслідок погрози силою чи її застосування. Жодні територіальні надбання, які є результатом погрози силою чи її застосування, не повинні визнаватись законними», – визначено у тлумаченні принципу, встановленому п. 4 ст. 2 Статуту ООН.

[6] «Жодне територіальне надбання чи особливо вигода, одержані в результаті агресії, не є і не можуть бути визнані законними», – встановлює п. 3 ст. 5 Резолюції.

[7] Див. Постанову Верховної Ради України № 844-VII від 2 березня 2014 року та Постанову № 847 від 4 березня 2014-го.

фундаментальних норм міжнародного права та загальновизнаних принципів співжиття держав».

Міністерство закордонних справ України в нотах, адресованих Міністерству закордонних справ Російської Федерації, характеризувало Постанову Держдуми Федеральних зборів Росії від 1 березня 2014 року як «таку, що суперечить звичаєвій і конвенційній нормі міжнародного права, яка забороняє збройне втручання та всі інші форми втручання у внутрішні справи», засуджувало агресивні напади Збройних сил Росії на розташовані в Криму військові частини та кораблі Військово-Морського флоту України й кваліфікувало їх як «військову інтервенцію»[8].

Від квітня 2014 року, коли розпочалася друга фаза російської агресії, МЗС України однозначно кваліфікує дії РФ як тривалі, систематичні й зухвалі акти збройної агресії проти України[9].

Верховна Рада України 15 квітня 2014 року ухвалила Закон № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України», ст. 2 та 3 якого встановили, що окупація території Автономної Республіки Крим є наслідком збройної агресії Російської Федерації[10]. У заяві Верховної Ради України від 16 квітня 2014 року № 1217-VII «Про ініціативу міжнародних переговорів щодо деескалації ситуації навколо України» було підтверджено «невизнання факту анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, яка сталася внаслідок неспровокованої російської агресії проти України та незаконної окупації Кримського півострова агресором»[11].

З початком третьої фази агресії РФ вітчизняне Міністерство закордонних справ у загальній формі окреслило правову позицію держави щодо збройної агресії Російської Федерації проти України та її наслідків. У ноті № 610/22-110-2095 від 28 серпня 2014 року головні елементи цієї позиції було визначено так: «Агресія Росії проти України – тяжкий злочин проти міжнародного миру та безпеки й тягне за собою міжнародно-правову відповідальність Росії та індивідуальну кримінальну відповідальність винних у його скоєнні осіб.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ ЗА ВЧИНЕНУ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ МАТИМЕ ЗАВЕРШЕНУ Й ОСТАТОЧНУ ФОРМУ ТОДІ, КОЛИ КОМПЕТЕНТНІ ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ПІДРАХУЮТЬ ОБСЯГ ЗАПОДІЯНОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ

Міністерство закордонних справ України рішуче вимагає від Російської Федерації негайно припинити міжнародно-протиправні діяння, зокрема вторгнення збройних сил Росії, в тому числі й важкої військової техніки, на територію України, здійснити виведення всіх збройних сил Росії з території України, припинити регулярні обстріли території України, порушення повітряного простору та сухопутного кордону України з Росією, постачання зброї та військової техніки бойовикам-найманцям.

Українська сторона вимагає відвести підрозділи збройних сил Росії від державного кордону України з Росією, забезпечити належний прикордонний режим на прилеглій до українсько-російського державного кордону території Російської Федерації, розслідувати всі злочини, здійснені з території Росії, про які вказано в цій та попередніх нотах української сторони, та покарати винних.

Міністерство закордонних справ України вимагає надати українській стороні належні запевнення та гарантії неповторення згаданої вище міжнародно-протиправної діяльності.

Міністерство закордонних справ України вимагає від російської сторони здійснити повне відшкодування шкоди, завданої внаслідок міжнародно-протиправних дій Російської Федерації».

* * *

Правова позиція України щодо відповідальності РФ за вчинену збройну агресію матиме завершену й остаточну форму тоді, коли компетентні державні органи підрахують обсяг заподіяної матеріальної та нематеріальної шкоди й коли конкретні претензії щодо її відшкодування будуть офіційно пред'явлені Російській Федерації дипломатичною нотою Міністерства закордонних справ України на адресу російського МЗС.

Водночас має бути започаткований процес притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, причетних до скоєння злочину агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Першим кроком у цьому напрямку має стати порушення кримінальних справ за фактом таких злочинів або проти конкретних осіб на національному рівні на підставі Кримінального кодексу України, а також визнання Україною відповідно до п. 3 ст. 12 Римського статуту обов'язкової юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо ситуації, яка склалася внаслідок скоєння на території України міжнародних злочинів під час збройної агресії Російської Федерації, розпочатої 27 лютого 2014 року.

В умовах цинічного заперечення російським керівництвом причетності РФ до збройної агресії інструментом реалізації її міжнародно-правової відповідальності залишаються міжнародно-правові санкції проти держави-агресора, що їх застосовують як Україна, так і частина міжнародного співтовариства. Необхідно наголосити, що міжнародно-правові санкції незалежно від їх інтенсивності й характеру є процесуальним засобом примусової реалізації міжнародно-правової відповідальності[12].

Якщо підставою міжнародно-правової відповідальності є міжнародне правопорушення,

[8] Див., наприклад, Ноту № 610/22-123/1-746 від 11 березня 2014 року; Ноту № 610/22-123/1-857 від 18 березня 2014 року; Ноту № 610/22-123/1-917 від 25 березня 2014 року.

[9] Див., наприклад, Ноту № 610/22-123/1-1017 від 2 квітня 2014 року; Ноту № 610/22-110/1-932 від 7 серпня 2014 року; Ноту № 610/22-110/1-959 від 11 серпня 2014 року; Ноту № 610/22-110/1-972 від 12 серпня 2014 року.

[10] Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.

[11] Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 866.

[12] Див. про це детально: Василенко В. Ответственность государства за международные правонарушения. – К., 1976. – С. 220–234; В. Василенко Международно-правовые санкции. – К., 1982. – С. 38–64; Василенко В. Відповідальність і санкції у сучасному міжнародному праві // Антологія української юридичної думки. – К., 2005. – Т. 10. – С. 887–892

то підставою для застосування міжнародно-правових санкцій є не саме собою правопорушення, а відмова суб'єкта-правопорушника припинити протиправну поведінку та (або) виконати обов'язки, що випливають із його міжнародно-правової відповідальності.Така відмова – це нове, вторинне правопорушення, яке зазіхає на сам принцип відповідальності й тому є підставою для вжиття щодо суб'єкта-правопорушника санкційних примусових заходів. З огляду на особливості такого міжнародного правопорушення, як злочин агресії, вчинення збройного нападу є моментом та підставою для одночасного виникнення й міжнародно-правової відповідальності держави-агресора, й застосування проти неї міжнародно-правових санкцій. Держава, яка зазнала збройного нападу, та міжнародне співтовариство (в особі інших держав та міжнародних організацій) мають право застосувати проти держави-агресора збройний примус та (або) вжити інших примусових санкційних заходів у політичній, дипломатичній, економічній, культурній сферах тощо.

Відповідно до ст. 51 Статуту ООН кожна держава має суверенне й невід'ємне право на індивідуальну самооборону. Це означає, що держава, яка зазнала агресивного збройного нападу, має право дати негайну збройну відповідь державі-агресору.

* * *

На жаль, Україна розпочала збройний опір російській агресії лише в другій її фазі – після того, як в. о. президента України Олександр Турчинов підписав Указ № 405/2014 від 14 квітня 2014 року про здійснення антитерористичної операції на Сході України із залученням Збройних сил[13].

Правовою підставою проведення АТО став Закон України від 20 березня 2003 року № 638–IV «Про боротьбу з тероризмом»[14]. Однак на момент ухвалення Указу Україна зазнала не спорадичної терористичної атаки, вона була об'єктом спланованої та широкомасштабної збройної агресії.

З огляду на це правовою підставою збройної відсічі Російській Федерації як державі-агресору мали б слугувати ст. 51 Статуту ООН та Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України»[15]. Тим більше, що ст. 1 цього закону відповідно до міжнародного права фіксує визначення поняття збройної агресії, під яке підпадають усі складники агресивних дій Росії проти України, а ст. 4 «Відсіч збройній агресії проти України» передбачає:

«У разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих їх місцевостях, застосування Збройних сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни».

Петро Порошенко, обраний президентом України 25 травня 2014 року, не скористався всіма своїми повноваженнями й не забезпечив переведення збройного опору України російській агресії з режиму антитерористичної операції в режим відсічі збройній агресії Російської Федерації відповідно до пунктів 1, 17, 20 ст. 106 Конституції та ст. 4 Закону України «Про оборону України» та Закону «Про правовий режим воєнного стану» від 6 квітня 2000 року № 1647-III.

Відповідно до згаданих законів запровадження воєнного стану передбачає повномасштабне використання Збройних сил України для відсічі агресії, запровадження спеціального порядку взаємодії між військовим командуванням та органами виконавчої влади й місцевого самоврядування, переведення економіки на воєнні рейки, використання для потреб армії та фронту всіх ресурсів держави, а в разі необхідності – юридичних та фізичних осіб, запровадження певних обмежень, що забезпечували б громадський порядок та безпеку громадян й запобігали діяльності, яка шкодить воєнним зусиллям держави та деморалізує суспільство.

Публічно не пояснивши своєї позиції, президент України Петро Порошенко не наважився запровадити воєнний стан. Положення, які лунали з вуст його найближчого оточення, вельми непереконливі, а деякі з них – на кшталт узурпації влади військовими, неможливості одержання кредитів та військово-технічної допомоги з-за кордону – просто вводили громадськість в оману.

Таке ставлення президента України до виконання своїх конституційних обов'язків в умовах широкомасштабної агресії Росії не дало змоги використати весь потенціал держави та її інститутів для ефективного захисту країни, унеможливило швидке звільнення окупованих територій Сходу, призвело до значних людських утрат.

Непослідовність вищого керівництва держави у питаннях визначення правового режиму боротьби з російською агресією зумовила використання в офіційних заявах і документах евфемізмів на кшталт «терористична діяльність бойовиків», «антитерористична операція», «учасники АТО», «зона АТО» тощо на позначення таких реальних явищ, як збройна агресія Росії проти України, самооборона від збройної агресії Росії, учасники бойових дій, театр воєнних дій тощо. Такий підхід рівнозначний запереченню факту збройної агресії Росії проти України й дезорієнтує вітчизняне суспільство та світову спільноту, підриває правову позицію Української держави у питанні відповідальності держави-агресора.

Невже все це потрібно лише для того, щоб не дратувати Путіна?

Тож нічого, крім подиву, не викликала заява вітчизняної делегації на засіданні Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 29 серпня 2014 року, коли її глава повідомив, що «Україна резервує за собою право діяти відповідно до ст. 51 Статуту ООН». Україна вже майже півроку практично здійснює своє суверенне право на самооборону, а її офіційний представник заявляє з високої трибуни, що в держави є намір чинити опір агресорові. Така позиція влади заохочує агресора, який не припиняє війни на Сході України, сконцентрував значні сили вздовж

[13] Указом було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України».

[14] Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

[15] Відомості Верховної Ради України. –1992. – №9. – Ст. 106.

усього українсько-російського державного кордону та лінії розмежування на кримському перешийку й готовий до розширення агресивних дій.

Вжиття Україною санкційних заходів проти Російської Федерації як держави-агресора й ухвалення нормативних актів, що мали забезпечити протидію російській агресії та ліквідацію її наслідків, також було спорадичним, розтягнутим у часі й належно не інституалізованим.

До згаданих актів можна насамперед зарахувати Постанови Кабінету Міністрів України № 343 від 17 липня 2014 року «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території» і № 278 від 23 липня 2014-го «Про утворення Комітету з питань застосування санкцій до осіб, що підтримують і фінансують тероризм в Україні», а також ухвалений 14 серпня цього ж таки року Верховною Радою Закон України № 4453а «Про санкції» та Розпорядження Кабінету Міністрів України № 829-р від 11 вересня 2014-го «Про пропозиції щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів».

Зауважимо, що зволікання із запровадженням санкцій у Кабінеті Міністрів України пояснили запізненим ухваленням відповідного закону. Таке пояснення не витримує жодної критики, бо за міжнародним правом відсутність національного закону не забороняє державі, що зазнала збройного нападу, негайно вжити проти агресора будь-яких санкційних заходів.

Аналіз змісту санкційних нормативних актів свідчить, що вони належним чином не узгоджені між собою, фрагментарні й стосуються аж ніяк не всіх аспектів ситуації, породженої агресією Російської Федерації проти України.

УКРАЇНІ НЕОБХІДНО ЗАПРОВАДИТИ ІНСТИТУТ УРЯДОВОГО УПОВНОВАЖЕНОГО З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ ТА ЛІКВІДАЦІЇ ЇЇ НАСЛІДКІВ

З огляду на великий і складний у правовому плані комплекс проблем, які виникли внаслідок російської збройної агресії, захист національних інтересів України має здійснюватися на солідніші інституційній основі й системніше. Ефективним інструментом для комплексного вирішення згаданих проблем має стати запровадження інституту урядового уповноваженого з питань протидії російській агресії та ліквідації її наслідків із зарахуванням до його компетенції таких основних питань:

– координація роботи центральних органів виконавчої влади України зі збору, аналізу та узагальнення юридичних доказів учинення акту агресії;

– удосконалення та розширення нормативної бази реалізації міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації як держави-агресора способом унесення змін і доповнень до ухвалених постанов Кабміну та законів України, а також розроблення нових рамкових законів «Про відшкодування шкоди, заподіяної Україні агресією Російської Федерації» та «Про кримінальне покарання фізичних осіб за злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини, скоєні під час агресії РФ проти України»;

– координація роботи центральних органів державної влади України щодо визначення обсягу матеріальної та нематеріальної шкоди, заподіяної Україні агресією Російської Федерації;

– підготування консолідованої претензії України як держави, що постраждала від агресії, до Російської Федерації як держави-агресора;

– підготування пропозицій щодо заходів на міжнародному рівні для реалізації міжнародно-правової відповідальності Росії як держави-агресора;

– здійснення координації та методичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади щодо відшкодування збитків, заподіяних Україні, її суб'єктам господарювання та громадянам унаслідок учинення акту агресії, зокрема за допомогою звернення до судів України, Європейського суду з прав людини, міжнародних судових органів, судових органів іноземних держав;

– розроблення пропозицій щодо санкцій проти Російської Федерації як держави-агресора в межах відповідних міжнародних організацій та координація заходів, спрямованих на практичну реалізацію таких пропозицій;

– взаємодія із правоохоронними органами з метою та в межах порушення кримінальних проваджень проти фізичних та юридичних осіб у зв'язку зі скоєнням злочину агресії та заподіяною внаслідок цього шкодою;

– координація заходів із метою притягнення судовими органами іноземних держав та міжнародними судовими органами до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, винних у плануванні та скоєнні злочину агресії та пов'язаних із ним злочинів;

– підготування пропозицій щодо заходів із метою відновлення суверенітету України над її тимчасово окупованими територіями;

– підготування пропозицій щодо заходів у відповідь на недружні дії Росії у сфері економічних відносин та у двосторонніх торговельних відносинах, інші недружні дії РФ, що не пов'язані або пов'язані опосередковано з агресією проти України, як у сфері двосторонніх відносин, так і в межах відповідних міжнародних економічних організацій, та координація заходів, спрямованих на практичну реалізацію таких пропозицій;

– забезпечення міжвідомчої координації та взаємодії з міжнародними організаціями з метою протидії антиукраїнській пропаганді РФ та формування позитивного образу України в міжнародному інформаційному просторі.

Пропонований підхід до організації протидії російській агресії та ліквідації її наслідків відповідає визнаним у міжнародному праві та міжнародній практиці моделям реалізації міжнародно-правової відповідальності держав-правопорушників і сприятиме підвищенню ефективності захисту національних інтересів України.

Український Тиждень

РЕДАКЦІЙНА ПЕРЕДПЛАТА!

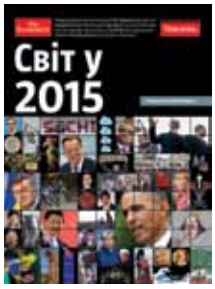

«Світ у 2015» – українська версія щорічного спецпроекту журналу The Economist: аналіз, прогнози на майбутній рік від впливових експертів, політиків і ділових людей. Унікальність української версії видання – це не лише мова, а й акценти на національних проблемах і тенденціях, залучення провідних вітчизняних експертів.

Щонайменше 20% контенту видання буде присвячено Україні. «Український тиждень» уже четвертий рік поспіль спільно із The Economist видає проект «Світ у...», третій рік поспіль наше видання дістає ексклюзивне право в Україні на друк цього спецпроекту. Змістову частину спецпроекту «Світ у 2015» буде традиційно представлено статтями та колонками найвідоміших політиків, посадовців, бізнесменів, аналітиків, громадських діячів та журналістів.

Це забезпечує авторитетність і точність заявлених прогнозів та трендів, сценаріїв розвитку ключових подій ділового світу в 2015 році.

Передплатний індекс «Світ у 2015» 68098

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 місяців

Том Гарвін.
Новини Нової Держави

Синтез ірландської суспільно-політичної думки 1950-х років. Автор змальовує становлення нової держави, цитуючи ключові матеріали провідних газет того часу

Райнгард Маркс.
Капітал. Прикінцева промова для людей

Книжка католицького священика Райнгарда Маркса – це погляд на економіку з позицій християнства й релігійної соціології

12 місяців

Родрік Брейтвейт.
Афганці. Росіяни в Афганістані (1979–1989)

Спираючись на численні публікації та свідчення очевидців, автор відтворює маловідомі сторінки війни в Афганістані

Том Гарвін.
Новини Нової Держави

Синтез ірландської суспільно-політичної думки 1950-х років. Автор змальовує становлення нової держави, цитуючи ключові матеріали провідних газет того часу

Лоренз Різ. **Друга світова війна за зачиненими дверима**

Книжка присвячена подіям Другої світової. З використанням мемуарів безпосередніх учасників та свідків подій вона розкриває логіку розгортання війни

Райнгард Маркс.
Капітал. Прикінцева промова для людей

Книжка католицького священика Райнгарда Маркса – це погляд на економіку з позицій християнства й релігійної соціології

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), **peredplata@tyzhden.ua**
*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн**. Грошового еквіваленту подарунків не виплачуємо й не компенсуємо. Пропозиція чинна від 04.10.2014 до 31.12.2014 р. Акція не діє в разі передплати у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **portmone.com**

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:
у будь-якому банку за наведеними реквізитами.
Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує);

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»
за індексом 99319;

«Світ у 2015»
за індексом 68098;

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:
www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»
- за 1 міс. – 45 грн
- за 3 міс. – 135 грн
- за 6 міс. – 271 грн
- за 12 міс. – 541 грн

«Світ у 2015» – 45 грн

Телефон редакції: 044-351-13-00

повідомлення	отримувач платежу ТОВ «Український тиждень»	26009000022321 поточний рахунок отримувача	35392656 код отримувача
	назва установи банку **ПАТ «Укрсоцбанк»**		300023 МФО банку
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	вид платежу: **за передплату на журнал** ----------		**
	період:		
касир	платник (підпис)		сума, грн

** У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу